

ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرایم مواد مخدر

با نگاه موردی به بند ۶ ماده ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر

سید حسین حسینی

دانشیار گروه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

سیده طاهره خبازی خادری^۱

دانشجوی مقطع دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد

نسرین رضایی مقدم

دانشجوی مقطع دکتری علوم اقتصادی دانشگاه فردوسی مشهد

صادق صفری

دانشجوی مقطع دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد و دادیار دادرسی عمومی و انقلاب مشهد مقدس

چکیده

یکی از اهداف مهم دولت‌ها توسعه اقتصادی است که با توجه به آن سیاست‌گذاران نظام عدالت کیفری باید تمامی مداخلات را ارزیابی نمایند تا با ارتقای رفاه اقتصادی تعارضی پیدا نکنند. سیستم قضایی نیز باید با در نظر داشتن فلسفه کیفر و کارکردهای آن، همسو با چنین هدفی بوده و ارزیابی هزینه‌های آن به منظور ایجاد زمینه توسعه مورد ملاحظه قرار گیرد.

در این تحقیق برای ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرایم مواد مخدر (با نگاه موردی به بند ۶ ماده ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر) به شیوه‌ی تجربی، از داده‌های دیوانعالی کشور در سال ۱۳۹۵ استفاده شده و جهت محاسبه‌ی هزینه‌های بدوی هر پرونده از داده‌های دادگاه انقلاب مشهد به عنوان نمونه بهره‌برداری گردیده است. سپس با بهره‌گیری از روش پایین به بالا، هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرم مذکور محاسبه گردید.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که حدود ۰/۲۷۴ درصد از بودجه‌ی قوه قضاییه (بدون احتساب سازمان‌های تابعه) به این دست پرونده‌ها اختصاص می‌یابد که با حذف مجازات اعدام در موارد غیر ضروری، به میزان ۹۰ درصد در هزینه‌های سیستم قضایی در ارتباط با صدور حکم اعدام در جرم مذکور صرفه‌جویی می‌شود.

طبقه‌بندی JEL: D61, K41, K42, K14

واژگان کلیدی: اعدام، مواد مخدر، هزینه‌های سیستم قضایی، ارزیابی هزینه‌ها.

A Cost Analysis of the Judicial System in Death Penalty in Drug Offences

To look to paragraph 6 of Article 8 Law Amending the Law on Narcotics

Dr. Seyyed Hossein Hosseini

Associate Professor of Law at The Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad

Seyyedeh Tahereh Khabbazi khadar

PhD Student of Criminal Law and Criminology, Ferdowsi University of Mashhad

Nasrin Rezaei Moghaddam

PhD Student of Economic Science, Ferdowsi University of Mashhad

Sadegh Safari

PhD Student of criminal Law and Criminology, ferdowsi University of Mashhad and Prosecutor of The Enghelab Court of Mashhad

Abstract

One of the important goals of the governments is economic development with regard to policymakers of criminal justice system should evaluate all interventions that do not conflict with promoting economic prosperity. Judicial system also should accompany with this goal, with looking at philosophy of punishment and its functions, and consider evaluating its costs to create fields of development.

In this research is used empirical method and data from the supreme court in last year (1395) to evaluate cost of judicial system in Death Penalty in Drug Offences (to look to Paragraph 6 of Article 8 Law Amending the Law on Narcotics). To evaluate primitive costs of each case, data from Enghelab Court of Mashhad has been used as sample. Then evaluate costs of judicial system in death penalty in this offence with using of bottom-up method.

The results of the research show that about 0.274 percent of judiciary budget allocated to this cases and with omitting the death penalty in unnecessary cases, save 90 percent in judicial system costs in associated with this offence.

JEL classification: K14, K42, K41, D61.

Key Words: death penalty, drugs, costs of judicial system, evaluating costs.

تحلیل اقتصادی حقوق عبارت است از بکارگیری ابزارهای نظریه اقتصاد خرد در تحلیل قواعد و نهادهای حقوقی. در این رویکرد سعی می‌شود به کمک نظریه‌ها، مدل‌ها و فرمول‌های علم اقتصاد و با بهره گرفتن از روش تحقیق این علم و بر اساس پیش فرض‌ها و اصول اقتصادی، پدیده‌های حقوقی تبیین شده و در راستای اهداف اقتصادی، برای اصلاح و تغییر در حوزه قواعد و نهادهای حقوقی، توصیه‌ها و تجویزهایی هم‌ارایه گردد. (نعیمی، ۱۳۹۴: ۲۰۴)

مراجعه به کتب معتبر در زمینه رویکرد اقتصادی به حقوق نشان می‌دهد که بکارگیری روش و منطق اقتصادی در حوزه علم حقوق در تمام زیر مجموعه‌های علم حقوق گسترش داشته است. (برای نمونه، نک: دادگر، ۱۳۸۹؛ شاول، ۱۳۸۸) از جمله این موارد حقوق کیفری است. اولین مطالعاتی که در زمینه حقوق کیفری و اقتصاد صورت گرفت به نیمه دوم سده هجدهم توسط سزار بکاریا^۱ و جرمی بنتام^۲ بازمی‌گردد. اما مطالعات این سده با روش‌های معرفت‌شناختی اثباتی پیش‌نرفت و در حد توصیفات نظری باقی ماند.

فلیشر^۳ اولین اقتصاددانی بود که تحلیل اقتصادی جرم با استفاده از آزمون تجربی را مورد توجه قرار داد. او در سالهای ۱۹۶۳ و ۱۹۶۸ به بررسی جرم و عواملی مانند تعیین نرخ دستمزد و نحوه توزیع درآمد و تاثیر آن در تخصیص زمان میان فعالیت‌های قانونی و غیرقانونی پرداخت. اما به راستی می‌توان اذعان داشت که گری بکر^۴ اولین اقتصاددانی بود که در سال ۱۹۶۸ با استفاده از وسایل علمی و فنی و با تحلیلی اقتصادی پایه‌گذار اقتصاد جرم بود. (سریرافراز و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۵۶) پس از وی استیگلر^۵ (۱۹۷۰)، ارلیچ^۶ (۱۹۷۳) و رونالدز^۷ (۱۹۸۰) ایده اولیه بکاریا و بنتام را توسعه دادند. (ابریشمی و رضائی، ۱۳۹۴: ۴۴ و ۴۵) ارلیچ از جمله افرادی بود که مطالعات بسیار وسیعی را انجام داد، می‌توان بیان داشت تاثیرات مطالعات او در این حوزه به لحاظ گستردگی از تمام اقتصاددانان بیشتر بوده، او در سال ۱۹۷۳ با وارد کردن درآمد و نحوه توزیع آن به مدل بکر، تحلیل‌های جرم را بازتر کرد. وی در مطالعات خود در سالهای ۱۹۸۱ و ۱۹۹۹ به مطالعه در خصوص تاثیرات مجازات‌ها و تمام عوامل بازدارندگی (با رویکردی اقتصادی) در کاهش پدیده جرم و جنایت پرداخت. (سریرافراز و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۵۷)

در پیشینه مطالعات اقتصاد جرم، رویکرد دیگری را نیز می‌توان ملاحظه نمود و آن بررسی هزینه‌ها و منافع یا هزینه‌ها و کارایی برنامه‌های مبارزه با جرم و نیز پیشگیری از آن نسبت به جامعه است. در پایان سالهای دهه ۹۰ میلادی لورنس شرمن – استاد دانشگاه مری‌لند – به درخواست مجلس سنای آمریکا که می‌خواست استفاده مطلوب از بودجه عمومی بررسی شود، کارنامه و نتایج بیش از ۵۰۰ برنامه پیشگیری اجتماعی را که وزارت دادگستری در این کشور اجرا کرده بود چنین ارزیابی کرد: از این تعداد ۱۸ برنامه پیشرفت‌هایی داشته‌اند، ۲۲ مورد تاثیری نداشته، ۳۱ مورد امیدوارکننده بوده‌اند و بقیه یعنی ۸۵ درصد از

¹ Cesare Beccaria

² Jeremy Bentham

³ Fleisher

⁴ Gary Becker

⁵ Stigler

⁶ Ehrlich

⁷ Ronalds

کل برنامه‌های پیشگیری اجتماعی سنجش ناپذیر بوده اند. این ارزیابی در شرایطی صورت گرفت که وزارت دادگستری آمریکا در آن زمان سالانه بیش از ۴ میلیارد دلار به تدابیر پیشگیری اختصاص داده بود. «(نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۸:؟) همچنین موسسه سیاست عمومی ایالت واشنگتن آمریکا پروژه بسیار گسترده‌ای را جهت بررسی چهارصد برنامه پیشگیری به دست گرفته و جزئیات هزینه‌ها و منافع این برنامه‌ها را در سالهای مختلف منتشر ساخته است. (Washington State Institute for Public Policy, 2015)

در این ارتباط پژوهش‌های سنجشی متعددی در کشورهای مختلف دیگر نیز صورت گرفته که موجب می‌شود تا راه جدیدی در شناخت شایستگی‌های طرح‌های پیشنهادی در زمینه کنترل یا پیشگیری از جرم باز شود. (Brand and Price, 2000; Chisholm, 2000; Kerr, 2001)

آرتور اوکان^۱ در دهه ۷۰ میلادی به بررسی علل و عوامل اقتصادی جرم پرداخت. جون، مورفی و پریس^۲ در سال ۱۹۹۳ و بوردت، لاگوس و رایت^۳ در سال ۱۹۹۹ هر کدام به نوعی این جنبه را گسترش دادند و کلی^۴ در سال ۲۰۰۰ تحقیقات جون، مورفی و پریس را مورد آزمون تجربی قرار داد. (سریرافراز و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۵۸) در این زمینه مطالعات اندکی نیز در ایران صورت گرفته است. (برای نمونه، نک: حسینی نژاد، ۱۳۸۴؛ صادقی و همکاران، ۱۳۸۴؛ گرشاسبی فخر، ۱۳۸۹؛ مهرگان، گرشاسبی فخر، ۱۳۹۰؛ دادگر، نظری، ۱۳۹۲؛ ابریشمی، رضائی، ۱۳۹۴)

بررسی آثار جرم بر اقتصاد کلان کشور رویکرد دیگری است که موضوع مطالعه اندرسون^۵ در سال ۱۹۹۹ را تشکیل می‌دهد. بر اساس مطالعه وی کل هزینه سالانه فعالیت‌های جنایی آمریکا ۱۱/۹ درصد تولید ناخالص داخلی بوده است. چابانسکی^۶ (۲۰۰۸)، براند و پرایس^۷ (۲۰۰۰) در برآورد کل هزینه‌های جرم و جنایت ولز و انگلستان به این نتیجه رسیدند که این هزینه‌ها در حدود ۶/۵ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور می‌باشد. همچنین دتوتو و وانینی^۸ (۲۰۰۹) در ارزیابی حدود ۶۵ درصد جرایم کشور ایتالیا کل هزینه اجتماعی جرم تحمیل شده بر اقتصاد این کشور را بیش از ۲/۶ درصد تولید ناخالص داخلی برآورد کرده‌اند. (دادگر و نظری، ۱۳۹۵: ۶۴) مطالعه سهم جرم در هزینه‌های جامعه از زیر شاخه‌های همین رویکرد به شمار می‌رود که ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی جزء لاینفک چنین مطالعاتی است. منظور از سیستم قضایی، ابتدای ورود پرونده به دادسرا تا انتهای صدور حکم است که شامل هزینه‌های مختلفی می‌گردد. سنجش هزینه‌های سیستم قضایی پایه‌ای را برای مطالعات اقتصاد جرم فراهم می‌کند که می‌تواند جهت برنامه‌های واکنش به جرم یا پیشگیری از آن را تغییر دهد.

توجه به این مطلب، سوالات چندی را به ذهن متبادر می‌سازد که به این فرارند: ضرورت ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در ارتباط با صدور حکم اعدام در مورد بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر چیست؟ هزینه‌های سیستم

¹ Arthur Okun

² Juhn, Murphy, Pierce

³ Burdett, Lagos, Wright

⁴ Kelly

⁵ Anderson.

⁶ Czabanski.

⁷ Brand and Price.

⁸ Detotto and Vannini.

قضایی در رسیدگی به یک پرونده در ارتباط با صدور حکم اعدام در جرم مذکور به چه میزان است؟ با در نظر گرفتن تعداد پرونده‌هایی از این دست که هر ساله در سیستم قضایی مطرح می‌شود، چه میزان از بودجه قوه قضاییه صرف چنین پرونده‌هایی می‌گردد؟ آیا می‌توان با توجه به فلسفه کیفر و کارکردهای آن، راهکاری را جهت کاهش هزینه‌های سیستم قضایی ارائه داد؟ راهکار ارائه شده تا چه حد می‌تواند از هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرم مذکور بکاهد، به عبارت دیگر منافع راهکار ارائه شده در کاهش هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در این جرم، به چه میزان است؟

مقاله حاضر برای پاسخگویی به سوالات قید شده، با طرح مبانی نظری ابتدا تبیین جلوه‌های اقتصاد جرم را مورد توجه قرار می‌دهد، سپس جایگاه ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در مطالعات اقتصاد جرم به تفصیل بیان می‌شود تا فهمی جامع و مانع در این راستا شکل گرفته و به دنبال آن اهمیت ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرایم مواد مخدر تشریح می‌گردد تا به درستی ضرورت انجام چنین مطالعاتی به خصوص در دوران حاضر و با ملاحظه شرایط کنونی کشور درک شود. پس از آن روش تحقیق ذکر شده و بر اساس آن یافته‌های تحقیق مبحث آخر را به خود اختصاص خواهد داد.

۱- مبانی نظری

در رویکرد اقتصادی به حقوق کیفری مباحث متنوعی وجود دارد که هر کدام از این مباحث دارای گستردگی و ادبیات خاص خود می‌باشد که باید در پژوهش‌های این حوزه مورد توجه قرار گیرد. از آنجا که تحقیقات و مطالعات اندکی در این زمینه به زبان فارسی وجود دارد و هر کدام از آنها از منظر خاص خود به این حوزه توجه نموده‌اند، لذا لازم می‌نماید برای فهم کامل این مطلب که به طور کلی چه مطالعاتی در این زمینه صورت گرفته است و این مطالعات دارای چه گرایش‌ها و انواع هستند و به دنبال آن درک دقیق جایگاه موضوع تحقیق در مطالعات مذکور، در این گفتار ابتدا با مروری بر جلوه‌های مطالعات اقتصاد جرم، جنبه‌های مختلفی از مطالعاتی که در ارتباط با دیدگاه اقتصادی به حقوق کیفری وجود دارد بیان می‌گردد، سپس جایگاه ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در مطالعات اقتصاد جرم روشن شده و در پی آن ضرورت و اهمیت ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرایم مواد مخدر مورد ملاحظه قرار می‌گیرد.

۱-۱- جلوه‌های مطالعات اقتصاد جرم

در آغاز، رویکرد اقتصادی به حقوق کیفری به خصوص از دیدگاه بنیاد بر این مساله تاکید می‌کند که تصمیمات مردم برای تخلف کردن با محاسبه میزان لذت و مطلوبیتی که از انجام آن تخلف نصیبتان می‌شود و مقایسه آن با میزان مجازات و هزینه‌هایی که ایجاد شده هدایت می‌شود. در واقع مجرم با محاسبه دقیق هزینه‌های جرم و منافع آن تصمیم به ارتکاب یا عدم ارتکاب رفتار مجرمانه می‌گیرد. اما نظر به فقدان داده‌های تجربی و عدم استفاده از روش‌های معرفت‌شناختی اثباتی، تجزیه و تحلیل‌های مذکور صرفاً نظری بوده است.

پس از فلیشر که اولین اقتصاددانی بود که تحلیل اقتصادی جرم با استفاده از آزمون تجربی را مورد توجه قرار داد، گری بکر با استفاده از وسایل فنی و با تحلیلی اقتصادی در مقاله‌ای مشهور با عنوان «جرم و مجازات: رویکردی اقتصادی» این ایده را

مطرح کرد که می توان با منطق اقتصادی و فرض محوری آن یعنی انسان اقتصادی، نحوه تصمیم گیری مجرمین بالقوه را تبیین کرد و لذا رفتار آنها را پیش بینی نمود. او بر این ادعاست که مجرم مانند دیگر افراد به گونه ای عمل می کند که گویی حداکثر کننده مطلوبیت خود است. در نتیجه فرد زمانی مرتکب جرم خواهد شد که مطلوبیت مورد انتظار ناشی از ارتکاب، مثبت باشد یعنی منافع مورد انتظار از عمل مجرمانه بیش از هزینه های مورد انتظار آن باشد و اگر این تابع منفی باشد، یعنی هزینه های مورد انتظار بیش از سود مورد انتظار است، وی دست به ارتکاب جرم نخواهد زد. (نعیمی، ۱۳۹۴: ۲۰۸)

پس از بکر مطالعات اقتصادی به نسبت زیادی در این خصوص انجام گرفت و تحت رویکرد نئوکلاسیک به این نتیجه رسیدند که افراد عمل مجرمانه یا غیرمجرمانه را انتخاب می کنند. (ابریشمی و رضائی، ۱۳۹۴: ۴۴ و ۴۵) این رویکرد برخلاف ایده کلاسیک و اولیه با استفاده از روش های تجربی و فنی و با تحلیل کاملاً اقتصادی، جرم را یک فعالیت اقتصادی مهم می داند و بیان می دارد که افراد در پی حداکثرسازی سود خود با تجزیه و تحلیل هزینه-منفعت هستند و چنانچه منفعت مادی جرم بیش از منافع فعالیت های قانونی باشد، مرتکب جرم می شوند. (سریرافراز و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۵۷)

به طور کلی می توان گفت که دو مدل اقتصادی از رفتار مجرمانه وجود دارد: یکی از مدل ها همان مدلی است که بکر ارایه کرده است و مدل غالب است. در این مدل بر تخصیص زمان میان فعالیت های مجرمانه و قانونی تاکید می شود و درآمد ناشی از جرم شامل رضایت روانی و لذت نیز می گردد. مدل دیگر سعی می کند که بر اساس رفتار سرمایه گذار در بازار سهام، رفتار مجرمانه را تبیین و پیش بینی نماید. بر اساس این مدل، مجرمان مانند سرمایه گذارانی هستند که به تاثیر فعالیت خود بر کاهش ثروت و سرمایه توجه دارند و بر این مبنا میان گزینه های بی خطر، کم خطر و یا پرخطر انتخاب می کنند. ویژگی این مدل آن است که در آن منظور از درآمد، درآمد پولی است و لذا فقط در خصوص برخی فعالیت های غیرقانونی که به پول قابل تقویم است، کاربرد دارد و محدودتر از مدل قبلی است و این گونه از مدل ها معمولاً در تبیین جرایم مالی مانند فرار مالیاتی به کار می روند. این درحالی است که مدل هایی مانند مدل بکر فرض می گیرند که جرم هم انگیزه های غیر مالی دارد و هم تبعات غیر مالی و لذا کاربرد آن ها گسترده تر است. (نعیمی، ۱۳۹۴: ۲۱۰)

به موازات رشد این نظریات که بیشتر بر انتخاب جرم به عنوان یک کنش عقلانی از سوی بزهکار مبتنی است، بعد دیگری از مطالعات اقتصاد جرم، به خصوص با افول دولت رفاه^۱ در کشورهای غربی مورد توجه قرار گرفت. این جنبه از مطالعات

^۱ در دهه ۱۹۳۰ با سرعت یابی رشد تولید که طی آن کشورهای سرمایه داری توانستند با خروج از بحران اقتصادی دوران جنگ اول جهانی حدود ۲۵ تا ۲۶ درصد بر تولیدات خود بیفزایند، اقتصاد کشورهای صنعتی ثبات و رونق بی سابقه ای یافت. این امر گسترش آموزش و پرورش همگانی، توجه به بهداشت همگانی، حمایت از نیازمندان و محرومین، انجام خدمات اجتماعی و تامین اجتماعی را به عنوان ضرورت های تضمین کننده رشد اقتصادی و شکوفایی سرمایه داری صنعتی مورد ملاحظه قرار داد و بدین ترتیب مفهوم دولت رفاه به خصوص پس از جنگ جهانی دوم عملیاتی گردید. دولت رفاه به معنای وجود سیاست های سنجیده و هوشمندانه ای در زمینه تامین دست کم حداقل استاندارد زندگی برای همه و ارتقای برابری در فرصت های زندگی است و در آن هیچ تردیدی در زمینه ضرورت تمرکز تمام توجه کلیه نهادهای رسمی بر تامین خدمات همگانی وجود ندارد. در ادبیات موجود در این زمینه همه جا، بر روی دو اصل اساسی تاکید شده است: اول، تامین خدمات رفاهی برای تضمین بقا در شرایط اقتصاد آزاد (سرمایه داری)؛ و دوم، وجود دولت دموکراتیک. (زاهدی مازندرانی، ۱۳۷۹: ۱۳۳)

اقتصاد جرم، به بررسی هزینه‌ها و منافع یا هزینه‌ها و کارایی برنامه‌های مبارزه با جرم و نیز پیشگیری از آن نسبت به جامعه می‌پردازد. در این رویکرد با استفاده از ابزار هزینه-کارایی تلاش می‌شود هزینه راه‌حل‌های مختلفی که نتایج مشابهی دارند باهم مقایسه شود و راه‌حلی که با تحقق نتیجه‌ی تعریف شده، حداقل هزینه را به دنبال دارد به عنوان گزینه‌ی مطلوب‌تر انتخاب شود. ابزار دیگری که در این جنبه از مطالعات اقتصاد جرم به کار گرفته می‌شود تجزیه و تحلیل هزینه-منفعت است که تحلیل‌های هزینه-کارایی را یک گام فراتر می‌برند، به اینصورت که مقادیر پولی برای نتایج مداخلات در نظر می‌گیرند. وقتی هردوی هزینه‌ی داده‌ها و ارزش منافع یا همان نتایج به صورت مقادیر پولی بیان شدند، مقایسه مستقیم امکان‌پذیر می‌شود. (Dhiri, Brand, 1999: 13) ابزار مذکور این رهنمود کلی را ارائه می‌کند که تصمیم‌گیران حوزه عدالت کیفری تا زمانی باید به یک فعالیت ادامه دهند که منافع آن از هزینه‌هایش بیشتر باشد. هر اقدام یا برنامه‌ای در جهت کنترل یا پیشگیری از جرم که هزینه آن برای سیستم عدالت کیفری از منافع مربوطه بیشتر باشد، عقلایی نخواهد بود.

تصمیمات حوزه عدالت کیفری همواره شامل انتخاب‌هایی بین دو پیشنهاد یا بیشتر است که هر کدام از آنها هزینه‌ها و منافع خاص خود را دارا است. شمارش این هزینه‌ها و منافع پیشنهادات مختلفی را پیش رو قرار می‌دهد که می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا تصمیمات کاربردی‌تری را در جهت منافع جامعه اتخاذ نمایند. (Cohen, 2000: 268) بنابراین تصمیم عاقلانه آن است که منابع محدود موجود به برنامه‌ای اختصاص داده شود که علاوه بر بهره‌مندی از منفعت، بیشترین بازده ممکن را دارا باشد.

جنبه دیگری از مطالعات اقتصاد جرم به بررسی علل و عوامل اقتصادی جرم می‌پردازد. در این زمینه آرتور اوکان^۱ نامگر اقتصادی شاخص فلاکت را معرفی کرد. این نامگر ترکیب دو شاخص مهم اقتصادی یعنی نرخ بیکاری و نرخ تورم است که می‌تواند هم به صورت مستقل بر میزان جرم اثر بگذارند و هم ترکیبی از این دو متغیر تاثیر مضاعفی بر احتمال ارتکاب جرم خواهد داشت. (دادگر و نظری، ۱۳۹۵: ۶۴) همچنین جون، مورفی و پریس^۲ به بررسی اثر نابرابری دستمزد و افزایش بازدهی متخصصان در ایالات متحده آمریکا پرداختند و این نابرابری در دستمزدها را دلیل افزایش جرم و جنایت می‌دانند. کلی^۳ بیان می‌کند، بازدهی انتظاری جرم زمانی که افراد با سطح زندگی پایین در کنار افراد دارای سطح زندگی بالا قرار می‌گیرند، افزایش می‌یابد. (سریرافراز و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۵۸) رومان^۴ (۲۰۱۳) در پژوهشی به بررسی رابطه بین تولید ناخالص داخلی و نرخ جرم‌های خشونت و اموال طی دوره ۲۰۱۲-۱۹۶۰ پرداخت. از نگاه جرم‌شناسان در دوران رکود اقتصادی تمایل افراد به ارتکاب جرم بیشتر می‌شود و رونق اقتصادی باعث کاهش جرایم می‌گردد، چنانچه به عنوان مثال از ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۱ که آمریکا طولانی‌ترین دوره رونق اقتصادی را داشت با بیشترین کاهش انواع جرایم همراه بود. (دادگر و نظری، ۱۳۹۵: ۶۳ و ۶۴)

هزینه‌های نظام‌های مطلقاً رفاهی، بوروکراسی، مدیریت بی‌کفایت بنگاه‌های اقتصاد دولتی، استراتژی‌های ارابه‌خدمات عمومی و رفاهی و مخارج نالازم دیگری از این قبیل در دستور کار دولت‌ها قرار گرفت. (همان: ۱۶۰)

¹ Arthur Okun

² Juhn, Murphy, Pierce

³ Kelly

⁴ Roman

در مدلی که توسط تلز^۱ (۲۰۰۴) ارائه شد جرم دارای یک اثر بیرونی منفی بر تولید است، زیرا اولاً: عوامل تولید از بخش رسمی به این بخش منتقل می‌شوند و ثانياً: جرم بر رفاه جامعه اثر منفی دارد. او بیان می‌دارد در حالیکه افراد بر اساس بازدهی مثبت انتظاری به سمت جرم کشیده می‌شوند، اما به خاطر اثر منفی جرم بر تولید کل جامعه از آن تاثیر می‌پذیرند. (دادگر و نظری، ۱۳۹۵: ۶۳) در واقع وی رابطه دوسویه‌ای را میان جرم و اقتصاد برقرار می‌کند که از هر سو با یکی از جوانب مطالعات اقتصاد جرم ارتباط دارد. از یک سو برخی عوامل اقتصادی را زمینه ساز جرم می‌داند و از سوی دیگر جرم را موثر در رفاه اقتصادی قلمداد می‌کند.

بنابراین جرم بر اقتصاد تاثیرگذار است و به همین جهت بررسی آثار جرم بر اقتصاد کلان کشور جنبه دیگری از مطالعات اقتصاد جرم را تشکیل می‌دهد. مطالعه سهم جرم در هزینه‌های جامعه و روند رو به افزایش یا کاهش آن از مباحث مطروحه در ذیل این رویکرد اخیر به شمار می‌رود و قریب به دو دهه است که چنین ارزیابی‌هایی موضوع مطالعات این شاخه از اقتصاد جرم گردیده است. (Rajkumar, French, 1997; Cohen, 1988; Cohen, 2005; Czabanski, 2008) به عنوان مثال در تحقیقی که در سال ۱۹۹۶ توسط میلر و همکارانش صورت گرفت هزینه‌های چند مورد از جرایم مختلف مورد سنجش قرار داده شد. این تحقیق نشان داد که متوسط هزینه حمله شدید ۹۰۰۰ دلار است. در حالیکه متوسط هزینه تجاوز به عنف ۸۷۰۰۰ دلار یا هزینه سوءاستفاده از کودکان ۶۰۰۰۰ دلار می‌باشد. متوسط هزینه تجاوز به حریم خصوصی به قصد سرقت یا آزار ۱۴۰۰ دلار است و سرقت مقرون به آزار ۸۰۰۰ دلار هزینه به بار می‌آورد. سرقت وسایل نقلیه موتوری نیز ۳۷۰۰ دلار هزینه در بردارد. (Miller et al., 1996: 18)

با تبیین گرایشات موجود در حوزه اقتصاد جرم، می‌توان در گفتار آینده درک درستی را از جایگاه موضوع تحقیق در این مطالعات رقم زد.

جایگاه ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در مطالعات اقتصاد جرم -۲-۱

سیاست‌گذاران حوزه عدالت کیفری برای تصویب قوانین و برنامه‌های این حوزه منافع و اهدافی را مورد حمایت قرار می‌دهند و در جهت نیل به آنها حرکت می‌نمایند، در این راستا لازم می‌نماید میزان دستیابی به هدف تعیین شده و هزینه‌هایی که در این مسیر بر دوش سیستم عدالت کیفری بار می‌شود، مورد سنجش قرار گیرد تا با توجه به منفعت حمایت شده و هدف مورد نظر بهترین راه انتخاب گردد. به عبارت دیگر تصمیم‌گیران این عرصه همواره باید به دنبال تصویب قوانین و اجرای برنامه‌هایی باشند که بتواند به این سوالات پاسخ قانع‌کننده بدهد: «آیا این قانون یا برنامه در دستیابی به هدف تعیین شده موثر است؟» و «آیا این طرح یا قانون ارزش هدف تعیین شده را دارد؟»

برای درک این مطلب، لازم می‌نماید برنامه‌ها و قوانین موجود یا حتی در گامی فراتر برنامه‌ها قبل از اجرا و قوانین پیش از تصویب، مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته تا میزان کارایی و تطابق آنها با اهداف تعیین شده مشخص و ارزشیابی آنها تقویم گردد. گاه برنامه‌ها یا قوانین حوزه عدالت کیفری، اهداف مورد نظر را تامین نمی‌نمایند یا دارای هزینه‌های بسیار گزافی

¹ Teles.

هستند که ایجاب می‌نماید از آنها صرف‌نظر گردد یا راه دیگری برگزیده شود که با داشتن نتایج مشابه و تامین هدف مورد نظر، هزینه‌های کمتری در پی داشته باشد. در این مسیر یکی از مراحل که باید مورد توجه قرار گرفته و هزینه‌های آن تقویم گردد سیستم قضایی می‌باشد، چرا که سیستم قضایی کشور در مسیر اجرای برنامه‌ها یا قوانین حوزه عدالت کیفری یکی از اجزای لاینفک محسوب شده و هر برنامه یا قانونی در این حوزه دارای اثرات انکارناپذیر بر سیستم قضایی کشور می‌باشد.

برآورد هزینه‌های سیستم قضایی از چند جهت در مطالعات اقتصاد جرم دارای ارزش است. اول آنکه سنجش این هزینه‌ها به عنوان یکی از بخش‌هایی که در تجزیه و تحلیل‌های هزینه-کارایی یا هزینه-منفعت مورد شمارش قرار می‌گیرد، اثرات تعیین‌کننده‌ای در این تجزیه و تحلیل‌ها دارد و می‌تواند سمت و سوی برنامه‌های واکنش به جرم یا پیشگیری از آن را تغییر دهد، زیرا منابع محدود سیاست‌گذاران را به انتخاب اولیوی وادار می‌سازد که با کمترین هزینه و بیشترین فایده میزان رفاه اقتصادی جامعه را افزایش دهد. دوم، برآورد هزینه‌های سیستم قضایی در سنجش هزینه‌های جرم نیز موثر است، چرا که بخشی از هزینه‌هایی که از جرم ناشی می‌گردد در نتیجه مداخلاتی است که توسط سیستم قضایی صورت می‌گیرد و هزینه این مداخلات هم در محاسبه هزینه جرایم مختلف نسبت به جامعه کاربرد دارد و هم از دیدگاه کلی بر اقتصاد کلان کشور تاثیر گذار است. سوم، ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی با میزان جرایم ارتباط تنگاتنگی دارند، چراکه ارزیابی این هزینه‌ها می‌تواند ملاکی مناسب در اختیار تصمیم‌گیران حوزه عدالت کیفری قرار دهد تا بر اساس آن و با توجه به هدف مورد نظر به جرم‌انگاری رفتارها پردازند.

بررسی و ارزیابی هزینه‌های جرم و تلاش برای کاهش این هزینه‌ها سابقه تاریخی طولانی دارد. برای نخستین بار در سال ۱۹۲۹ کمیسیون ویکرشوم در آمریکا این نوع ارزیابی را انجام داد. یافته‌های این کمیسیون، کم‌توجهی سیاست‌گذاران به مساله هزینه‌ها و عدم شناخت کافی نسبت به آنها را نشان می‌داد. (بتولی، ۱۳۹۳: ۹) به تدریج با گسترش مطالعات میان رشته‌ای در حوزه اقتصاد جرم سیاست‌گذاران توجه روز افزونی به مقوله هزینه‌های جرم و به تبع آن برآورد هزینه‌های سیستم قضایی در جرایم مختلف نمودند. (Cohen, 2000; Farrell, Clark, 2004; Henrichson, Galgano, 2013; Smith et al., 2014; Easton et al., 2014)

اما شاید به جرات بتوان گفت که مقاله حاضر نخستین نمونه‌ای است که با تحقیقات میدانی به برآورد هزینه‌های سیستم قضایی در جرایم مواد مخدر (با نگاه موردی به بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر) در ایران می‌پردازد. ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی درباره این موضوع از چند جهت دارای اهمیت است که در ذیل به آنها پرداخته می‌شود.

۱-۳- اهمیت ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرایم مواد

مخدر

در توجیه مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر به دو نظریه کلی می‌توان اشاره داشت: نظریه سزاگرایی و نظریه بازدارندگی. در نظریه سزاگرایی بزهکار با ارتکاب جرم و نقض اخلاقیات اجتماع، سزاوار مجازات گردیده و این سزاواری

توجیه کننده‌ی رنج مجازات است. بنابراین اندیشه «استحقاق کیفری» مفهومی بنیادین در منطق سزاگرایی محسوب می‌شود. بر این اساس بزهکار تنها برای آنچه دقیقاً مستحق آن است و نیز صرفاً به میزان استحقاق مجازات خواهد شد. (جوان جعفری، ساداتی، ۱۳۹۴: ۵۱ و ۵۲)

پس اگر نظریه سزاگرایی در این زمینه مطمح نظر باشد، رفتارهای مستوجب اعدام در ارتباط با جرایم مواد مخدر باید از چنان قبح عمیق، وسیع و شدیدی برخوردار باشند که مرتکبین آنها مستحق دریافت سیاست کیفری سرکوبگرانه شدیدی همچون مجازات اعدام قلمداد شوند. در حالیکه تحقیقات میدانی نشان می‌دهد اگر چه مجموعه مقررات مربوط به مبارزه با جرایم مواد مخدر در ایران از شدت و قاطعیت بالایی برخوردار است و شدیدترین مجازات‌ها یعنی اعدام نیز در این مقررات به چشم می‌خورد، لیکن آنچه در عمل از سوی قضات دادگاه‌ها در انطباق عمل بر مجازات اعدام مورد حکم قرار می‌گیرد تا حد زیادی مبتنی بر روحیه تخفیف و تعدیل است. (قناد، ۱۳۷۹: ۲۳۳ و ۲۳۴) هنگامی که قضات به عنوان عضوی از بدنه اجتماع و سمبل تفکر جامعه در رویارویی با چنین جرایمی، در اکثر آرای خود با توجه به خصوصیات مجرم، شرایطی که طی آن به سوی ارتکاب جرم سوق داده شده است و شدت و خفت درجه جرم ارتكابی، تا حد زیادی انعطاف نشان داده و با اعمال موسع اختیارات قانونی خود به سوی کاهش شدت مجازات‌های قانونی، کمتر کردن موارد اجرای حکم اعدام و محدود کردن دایره شمول این حکم در پرونده‌ها گرایش دارند، مبین آن است که قضات اکثر متهمان به جرایم مواد مخدر را مستحق مجازات اعدام نمی‌دانند و چنین مجازات سنگینی را با جرم ارتكابی متناسب قلمداد نمی‌کنند. به عبارت دیگر اصل تناسب و استحقاق که لازمه نظریه سزاگرایی است در این زمینه مورد ملاحظه قرار نگرفته است. بنابراین نمی‌توان به نظریه سزاگرایی در توجیه مجازات اعدام در اینگونه جرایم استناد نمود.

اما اگر نظریه بازدارندگی به عنوان فلسفه وضع مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر در نظر گرفته شود، چنانکه سیاق تصویب قانون در مجمع تشخیص مصلحت نظام و اعمال آیین دادرسی ویژه از قبیل قطعیت احکام و شیوه نظارت و دخالت دادستانی کل کشور و دیوانعالی کشور در احکام صادره جملگی حاکی از آن است که منظور مقنن حفظ مصلحت نظام و دادن شدت بیشتر به مجازات‌ها جهت بازدارندگی از ارتكاب جرایم مواد مخدر است (اکبری، ۱۳۷۹: ۲۷۹) و در حقیقت با شدت فزاینده مجازات‌ها خصوصیت آشکار نظریه بازدارندگی غیر پیامدگرا را منعکس می‌کند، لازم می‌نماید برای ارزیابی میزان بازدارندگی به تحقیقات صورت گرفته توجه نمود. (برای نمونه، نک: احمدی، ۱۳۷۷)

بررسی‌های علمی روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و جرم‌شناسان نشان داده است که شدت و سخت‌گیری در سیاست‌های مبتنی بر سرکوبی چنانچه به طور دایمی و در طول زمان صورت پذیرد و جنبه برنامه‌ریزی شده و زمان‌بندی مشخص نداشته باشد اثر بازدارندگی خود را از دست می‌دهد و حکم عادت به خود می‌گیرد. (قناد، ۱۳۷۹: ۲۱۶) همچنین بنابر تحقیقات میدانی صورت گرفته، بازدارندگی عام مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر به دلایل زیر مورد تردید قرار گرفته است:

– غالب مرتکبان جرایم مواد مخدر دارای اطرافیان و نزدیکانی بوده یا هستند که در زمینه مواد مخدر فعالیت داشته و اعدام شده‌اند یا دارای محکومیت‌های دیگری می‌باشند. اگر مجازاتی دارای اثر بازدارندگی باشد قاعدتاً می‌بایست بر روی افراد نزدیک به مجرم و معدومین بیشترین اثر را داشته باشد که متأسفانه چنین نیست. (اکبری، ۱۳۷۹: ۲۸۳)

- با توجه به اعمال مجازات اعدام در طول سالیان متمادی، چنانچه این مجازات خاصیت بازدارندگی داشت باید کاهش چشمگیر اینگونه جرایم مشاهده می‌گردید اما به تناسب افزایش اجرای حکم اعدام فعالیت مجرمین مواد مخدر نیز افزایش یافته است، پس مجازات اعدام نه در ارباب تبهکاران مفید بوده نه در کاهش جرایم. (همان: ۳۰۳)

علاوه بر این مساله که مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر از اهداف مورد نظر تهی می‌باشد، اجرای حکم اعدام در اغلب موارد فاقد کارکرد بوده و دارای آثار منفی بسیاری نیز می‌باشد. تاثیر منفی بر وضع روحی، اجتماعی و اقتصادی اعضای خانواده بویژه فرزندان معدومین، از دست رفتن مشروعیت قدرت سیاسی نزد خانواده معدوم و افزایش احتمال جایگزین شدن اعضای خانواده با انگیزه انتقام و افزایش پتانسیل ارتکاب رفتارهای ضداجتماعی و غیرقانونی توسط افراد خانواده و بویژه فرزندان معدوم از این قبیل می‌باشند.

بنابراین به نظر می‌رسد مجازات اعدام می‌بایست به مواردی که با گروه‌های سازمان‌یافته و باندهای مسلح قاچاق مواد مخدر روبرو هستیم که اقدام به درگیری می‌نمایند و مصداق بارز محارب و مفسد فی الارض شمرده می‌شوند، محدود گردد. نظریه بازدارندگی پیامدگرا نیز که برخلاف نظریه بازدارندگی غیر پیامدگرا (که اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر بر آن استوار است)، لزوماً به ارتقای شدت مجازات‌ها و افزایش فزاینده هزینه‌های ارتکاب جرم معتقد نیست، همواره متمایل به اعمال اصل «صرفه‌جویی و یا حداقل هزینه» در مجازات‌ها می‌باشد. (جوان جعفری، ساداتی، ۱۳۹۴: ۶۶) بر این اساس مجازات نباید فراتر از حد معقول و مورد نیاز باشد، چراکه مجازات شدید و غیر ضروری موجب آسیب رساندن به مرتکب و نیز تحمیل زیانهای فراوان به جامعه خواهد بود. (صفاری، ۱۳۹۲: ۶۹)

اکنون که با ذکر تحقیقات صورت گرفته نمایان گردید که مجازات اعدام در اکثر موارد جرایم مواد مخدر در ایران فلسفه مورد نظر را تامین نمی‌نماید و بعلاوه توسل فزاینده به این مجازات شدید و غیرضروری دارای آثار منفی متعددی می‌باشد، مهم می‌نماید که از منظر دیگری که همانا جنبه اقتصاد جرم است نیز به موضوع نگریسته شود تا برخی هزینه‌های اقتصادی استفاده از این مجازات شدید و غیرضروری به صورت عینی و تجربی بیش از پیش عیان گردد و بدین طریق اصلاح قانون چه به لحاظ دیدگاه فلسفه کیفر، چه به لحاظ جرم‌انگاری‌های محدودتر یا مجازات‌های متناسب‌تر بیشتر مورد توجه قرار گیرد. علاوه بر این ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در ارتباط با این موضوع می‌تواند پایه اطلاعاتی و آماری مفیدی برای تجزیه و تحلیل‌های هزینه- کارایی و هزینه- منفعت در برنامه‌های پیشگیری از جرم در این زمینه باشد. به همین لحاظ در مباحث آینده ابتدا به توضیح روش تحقیق پرداخته و سپس یافته‌های آن بیان می‌گردد.

۲- روش تحقیق

در این مبحث ابتدا به تبیین انواع هزینه‌هایی که شمارش آنها در سنجش هزینه‌های سیستم قضایی لازم است، پرداخته و پس از آن انواع روش‌هایی که برای ارزیابی هزینه‌ها وجود دارد، ذکر شده و سپس نحوه محاسبه هزینه‌های سیستم قضایی و سنجش نسبت آنها به بودجه بیان می‌گردد.

۱-۲- انواع هزینه‌های سیستم قضایی

انواع هزینه‌های سیستم قضایی را می‌توان در گروه‌های مختلفی تقسیم‌بندی نمود که بعضاً نیز با هم دارای همپوشانی می‌باشند. در ذیل گروه‌های مختلف این هزینه‌ها مورد اشاره قرار می‌گیرند که برخی از این هزینه‌ها (مانند هزینه‌های بلند مدت) در هزینه‌های سیستم قضایی در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ وجود ندارند.

۲-۱-۱- هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم

هزینه‌های مستقیم همانگونه که از نام آنها مشخص است، به صورت مستقیم بر هزینه‌های سیستم قضایی تاثیرگذار هستند. به عنوان مثال حقوق و مزایای شغلی کارکنان قضایی، اجاره‌بهای ساختمان، تجهیزات و ملزومات اداری مانند سیستم‌های رایانه‌ای، مخابراتی، مبلمان اداری و...^۱ از نمونه‌های اینگونه هزینه‌ها می‌باشند. (World Health Organization, United Nations International Drug Control Programme, European Monitoring Center on Drugs and Drug Addiction, 2000: 8)

هزینه‌های غیرمستقیم برخلاف هزینه‌های مستقیم بوده و مواردی همچون حقوق و مزایای کارکنان اداری و خدماتی را شامل می‌شود. (Henrichson, Galgano, 2013: 20)

۲-۱-۲- هزینه‌های متغیر، ثابت و دائمی

هزینه‌های متغیر، هزینه‌هایی هستند که به طور مستقیم با حجم کار (خروجی) مرتبط می‌باشند و چنانچه حجم کار افزایش یا کاهش پیدا کند به سرعت تغییر می‌کنند. هزینه‌های متغیر، هزینه‌های کوتاه مدت نیز نامیده می‌شوند. به عنوان مثال هزینه‌های اضافه کار یا تدارکات.

در مقابل، هزینه‌های ثابت در طول زمان بدون تغییر باقی می‌مانند و معمولاً حتی اگر حجم کار تفاوت کند تحت تاثیر قرار نمی‌گیرند. مثلاً وسایل رفاهی و خدماتی (مانند آب، برق، گاز، سیستم‌های ارتباطی، سیستم‌های سرمایشی و گرمایشی) یا اجاره‌بهای ساختمان، تجهیزات و مبلمان اداری.

هزینه‌های دائمی نسبت به مقدار مشخصی از حجم کار ثابت باقی می‌مانند، اما اگر حجم کار بیش از اندازه افزایش یا کاهش بیابد تغییر می‌کنند. به عنوان نمونه می‌توان از حقوق و مزایای شغلی کارکنان یاد کرد که چنانچه حجم کار بیش از اندازه افزایش یابد ناچاراً باید بر تعداد کارکنان افزود و این مساله موجب تغییر در هزینه‌های دائمی خواهد شد. همینطور اگر حجم کار بیش از حد کاهش یابد، تعدیل نیرو صورت می‌پذیرد و در نتیجه هزینه‌های دائمی تغییر خواهد نمود. (Ibid: 6)

۲-۱-۳- هزینه‌های نهایی کوتاه‌مدت و بلندمدت

^۱ به دلیل آنکه ساختمان، تجهیزات و ملزومات اداری پس از پایان کار باقی می‌مانند، نمی‌توان هزینه ساخت یا خرید آنها را در هزینه‌های سیستم قضایی محاسبه نمود، لذا برای اجتناب از ارزیابی غیر واقعی و نزدیک کردن محاسبات به واقعیت اجاره‌بهای مدت زمان استفاده از ساختمان، تجهیزات و ملزومات اداری در برآورد هزینه‌ها مورد سنجش قرار می‌گیرد، بنابراین تفاوتی ندارد که مالک موارد مذکور باشند یا مستاجر. (Dhiri, Brand, 1999: 20)

هزینه‌های نهایی کوتاه مدت به محض تغییر در حجم کار (خروجی) تغییر می‌یابند و در واقع همان هزینه‌های متغیر هستند.

از طرفی وقتی یک سیاست اثر بزرگتری بر حجم کار دارد، هزینه‌های کارکنان باید مدنظر قرار گیرد اما هنوز تا دولت هزینه‌های دائمی را تغییر دهد، زمان می‌برد. بنابراین هزینه‌های نهایی بلند مدت شامل هزینه نهایی کوتاه مدت و هزینه کارکنان است که وقتی دولت در چرخه‌های بودجه آتی سطوح کارکنان را تعدیل کند، تغییر خواهد کرد. پس می‌توان گفت، هزینه‌های نهایی بلند مدت عبارتند از جمع هزینه‌های نهایی کوتاه مدت بعلاوه هزینه‌های دائمی، که در بلندمدت همگام با تعدیلاتی که در سطوح کارکنان در پاسخ به تغییرات بزرگتر محصول صورت می‌گیرد، تغییر می‌کند. در مطالعات ارزیابی هزینه سیستم قضایی هنگامی باید هزینه‌های نهایی بلند مدت را مد نظر قرار دهند که انتظار برود سیاست‌گذاری‌ها بر نیاز کارکنان تاثیرگذار است. (Ibid: 7)

۲-۲- روش های ارزیابی هزینه‌ها

دو روش اصلی برای ارزیابی و محاسبه هزینه‌های سیستم قضایی وجود دارد: روش بالا به پایین و روش پایین به بالا. (World Health Organization, United Nations International Drug Control Programme, European Monitoring Center on Drugs and Drug Addiction, 2000: 11)

۲-۲-۱- روش بالا به پایین

این روش شامل ارزیابی تمام منابع برای هر سازمان، در یک زمان مشخص و سپس تقسیم منابع به هر واحد است. روش مذکور اطمینان می‌دهد که تمام منابع در اجزای هر بخش تقسیم شده است. روش بالا به پایین معمولاً هنگامی استفاده می‌شود که بودجه به راحتی با میزان کار و خروجی هم‌تراز می‌شود. تحلیل‌های رگرسیونی^۱ نیز گاه در این روش به کار برده می‌شود تا داده‌های جمع‌آوری شده را برای ارزیابی هزینه مورد استفاده قرار دهند. تحلیلگران اغلب ترجیح می‌دهند از همین روش در محاسبات خود استفاده کنند زیرا اگر جزئیات بودجه در دسترس باشد، ارزیابی نسبتاً ساده است. (Ibid)

اما چالش استفاده از روش بالا به پایین آن است که به جزئیات بودجه و داده‌های کارکنان برای تشخیص اینکه هزینه‌ها مربوط به کدام نوع از پرونده‌ها هستند، احتیاج دارد. همچنین تشخیص اینکه آن هزینه‌ها متغیر، ثابت و یا دائمی هستند، ضروری است. چنانچه این اطلاعات در دسترس باشد و به خصوص در برآورد هزینه‌های کلی و عمده می‌توان از این روش برای ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی استفاده نمود. محاسبه هزینه‌ها در این روش به این صورت است که تغییرات در هزینه‌های کلی بر تغییرات در خروجی کلی تقسیم می‌شود. (Henrichson, Galgano, 2013: 8)

^۱. تحلیل‌های رگرسیونی به مطالعه وابستگی یک متغیر که به آن متغیر وابسته گفته می‌شود، با یک یا تعداد بیشتری از دیگر متغیرها که متغیرهای توضیحی یا مستقل نام دارند، می‌پردازند با این دیدگاه که ارزش میانگین متغیر وابسته را بر مبنای ارزش ثابت یا شناخته شده‌ی متغیرهای توضیحی از طریق نمونه‌های تکراری تخمین زده یا پیش‌بینی کنند. Gujarati Damodar, 2004

فرمول روش بالا به پایین:

$$\text{هزینه نهایی} = \text{تغییر در خروجی کلی} \div \text{تغییر در هزینه کلی}$$

(۱)

۲-۲-۲- روش پایین به بالا

این روش برای ارزیابی تمام هزینه‌هایی که با یک بخش مرتبط است به کار می‌رود، به این صورت که شامل ثبت مستقیم هزینه‌های هر مداخله می‌باشد. با مدیریت منابع مالی و سیستم پایش زمانی، روش مذکور می‌تواند ارزیابی صحیحی از هزینه‌های مربوط به هر بخش را ارائه دهد. این روش تنها منابعی را که مورد استفاده قرار گرفته تقویم می‌نماید و از ارزشیابی منابعی که به عنوان ذخیره شمرده می‌شوند، پرهیز می‌کند. اگرچه این روش به دلیل آنکه داده‌های عملی و جزئی نیاز دارد که به آسانی در دسترس نیست، بعلاوه محاسبات نیز در این روش معمولاً پیچیده‌تر است و به همین دلایل زمان و کار بیشتری صرف می‌گردد، اما به جهت آنکه اطلاعات دقیق‌تری از هزینه‌های سیستم قضایی عرضه می‌کند بهترین روش برای محاسبه دقیق منابعی است که مورد استفاده قرار گرفته است. موسسه Urban جهت محاسبه هزینه نهایی استماع پرونده‌های دادگاه‌های مواد مخدر از همین روش استفاده کرده است. (Ibid: 17) همچنین تحلیل گران سازمان تحقیقاتی NPC که مطالعات بسیاری در زمینه دادگاه‌های مواد مخدر انجام داده‌اند نیز از این روش برای ارزیابی هزینه‌ها استفاده نموده‌اند (Crumpton et al., 2004)

برای محاسبه هزینه‌ها در این روش، زمان صرف شده بر روی کار خروجی (برحسب دقیقه یا ساعت) در هزینه زمان صرف شده (دقیقه یا ساعت) ضرب می‌شود. میزان زمان صرف شده بر روی کار خروجی را می‌توان از طریق مصاحبه، مطالعات منتشر شده در مورد حجم کار یا مشاهده به دست آورد. (Henrichson, Galgano, 2013: 8)

فرمول روش پایین به بالا:

$$\text{هزینه نهایی} = \text{هزینه هر ساعت یا دقیقه} \times \text{زمان صرف شده بر روی یک واحد کار خروجی}$$

(۲)

در مقاله حاضر جهت برآورد هزینه‌های سیستم قضایی در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر، از همین روش استفاده گردیده و داده‌های مورد نیاز از طریق مصاحبه جمع‌آوری گشته است.

۲-۳- شیوه محاسبه هزینه‌های سیستم قضایی و سنجش نسبت آنها به بودجه

برای ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر، از داده‌های دیوانعالی کشور و دادگاه انقلاب مشهد در سال ۱۳۹۵ استفاده شده است به این صورت که، لیستی از کارکنانی را که به طور مستقیم و یا غیر مستقیم، از شروع مداخله دادرسی در پرونده تا انتهای صدور حکم در آن درگیر می‌شوند ($n=32$)، به همراه توصیفی از نقش و مسئولیت‌های آنان تهیه نموده و حقوق و مزایای شغلی ماهیانه آنان (E) مشخص می‌گردد. میزان حقوق سالیانه (F) نیز

مشخص شده و سپس با احتساب ایام تعطیل رسمی سالیانه و مرخصی‌های استحقاقی و مقدار ساعاتی که در طول روز صرف کار می‌شود، مجموع زمان کار در طول سال بر حسب دقیقه (I) برآورد می‌گردد. با تقسیم حقوق سالیانه بر مجموع زمان صرف شده بر روی کار بر حسب دقیقه، میزان حقوق دریافتی برای یک دقیقه (J) سنجیده می‌شود.

در مرحله بعد لیست تهیه شده از کارکنان به همراه نقش و مسئولیت‌های آنان از جهت دیگر مورد توجه قرار می‌گیرد، به این صورت که مقدار زمانی که هر یک از این کارکنان اداری یا قضایی بر روی کار در یک پرونده مرتبط با بند ۶ ماده ۸ صرف می‌کنند بر حسب دقیقه برآورد نموده (D) و میزان حقوق و مزایای هر یک که قبلاً بر حسب دقیقه (J) محاسبه شده بود، در مقدار زمان برآورد شده برای تک تک کارکنان در این مرحله ضرب می‌گردد. در این حالت میزان حقوق دریافتی هر یک از کارکنان مذکور نسبت به مقدار زمان صرف شده بر روی یک پرونده (K_t) به دست می‌آید که این مبالغ باید برای برآورد حقوق تمام کارکنان (K) با هم جمع گردند. متغیرهای تحقیق در جدول زیر به همراه علامت اختصاری معرفی شده‌اند:

جدول ۱- متغیرهای تحقیق به همراه علامت اختصاری

نام متغیر	علامت اختصاری	نام متغیر	علامت اختصاری
متوسط زمان صرف شده روی یک پرونده توسط هر یک از کارکنان	D	کل زمان اداری در سال	I
میزان حقوق ماهیانه	E	میزان حقوق در دقیقه	J
میزان حقوق سالانه	F	میزان حقوق در زمان صرف شده روی یک پرونده برای کارمند n ام	K_t
تعداد روزهای کاری	G	مجموع میزان حقوق تمامی کارکنان در زمان صرف شده روی یک پرونده ($n=32$)	K
میزان دقایق کاری در روز	H		

(۳)

$$K_t = J \times D = \frac{F}{I} \times D = \frac{F \times D}{G \times H}$$

$$K = \sum_{n=1}^{32} K_t$$

نوع دیگری از هزینه‌ها مربوط به هزینه‌های مکان و ساختمان اداری می‌باشد و همانطور که قبلاً ذکر شد برای اجتناب از ارزیابی غیر واقعی و نزدیک کردن محاسبات به واقعیت، اجاره‌بهای استفاده از مکان برآورد می‌شود. در این قسمت با مراجعه به مشاورین املاک متعدد محدوده ساختمان اداری میانگین اجاره‌بهای مکان مذکور در سال ارزیابی شده و سپس با بازگشت به

لیست تهیه شده از کارکنان اداری و قضایی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم در پرونده مداخله دارند، متراژ مکان مورد استفاده هریک از آنان (L) برآورد می‌گردد. برای ادامه محاسبات ابتدا اجاره یک متر مربع در ماه از ساختمان اداری (N) حساب شده و با ضرب آن در متراژ مورد استفاده (L) و در ۱۲ ماه، اجاره متراژ مورد استفاده در سال (P) ارزیابی می‌شود. به منظور سنجش نسبت زمانی که در سال صرف مجموع پرونده‌هایی از این دست می‌شود به کل زمان کاری اداری سالانه (S)، باید مجموع پرونده‌های رسیدگی شده از این نوع در سال (Q) را در زمان لازم برای رسیدگی هر پرونده ضرب کرده و نتیجه بر کل زمان کاری اداری در سال (I) تقسیم می‌شود. زمان کاری اداری در سال (I) از حاصلضرب دقیق کاری روزانه (۳۴۵ دقیقه) و تعداد روزهای کاری (۱۹۳ روز در سال) به دست می‌آید. به این ترتیب با ضرب نسبت زمانی سنجیده شده (S) در اجاره متراژ مورد استفاده در سال (P) و تقسیم آن به تعداد کل پرونده‌های بررسی شده در سال (Q)، اجاره‌بهای متراژ مورد استفاده هر یک از کارکنان بابت یک پرونده (T_t) برآورد می‌شود که تمامی مقادیر حاصل شده در این قسمت با هم جمع می‌گردد تا کل اجاره بهای متراژ استفاده شده برحسب زمان لازم برای رسیدگی به یک پرونده (T) به دست آید. متغیرهای تحقیق این قسمت در جدول زیر به همراه علامت اختصاری معرفی شده‌اند:

جدول ۲- متغیرهای تحقیق به همراه علامت اختصاری

نام متغیر	علامت اختصاری	نام متغیر	علامت اختصاری
متراژ مورد استفاده هر یک از کارکنان	L	کل پرونده‌های بررسی شده در سال از نوع مورد نظر	Q
کل متراژ ساختمان اداری	M	زمان صرف شده برای پرونده‌های مورد نظر در سال	R
اجاره یک متر مربع در ماه	N	نسبت زمانی که در سال صرف مجموع پرونده‌هایی از این دست می‌شود به کل زمان کاری اداری سالانه	S
اجاره کل ساختمان اداری در ماه	O	اجاره‌بهای متراژ مورد استفاده هر یک از کارکنان و محوطه‌ها بابت یک پرونده	T_t
اجاره متراژ مورد استفاده در سال	P	مجموع اجاره‌بهای متراژ مورد استفاده تمامی کارکنان و محوطه‌ها بابت یک پرونده (n=34)	T

(۴)

$$T_t = \frac{S \times P}{Q} = \frac{\frac{R}{I} \times (L \times N \times 12)}{Q} = \frac{R \times L \times N \times 12}{G \times H \times Q} T_t = \frac{S \times P}{Q} = \frac{\frac{R}{I} \times (L \times N \times 12)}{Q} = \frac{R \times L \times N \times 12}{G \times H \times Q}$$

$$T = \sum_{n=1}^{34} T_t$$

هزینه تجهیزات و ملزومات اداری مانند سیستم‌های رایانه‌ای، مخابراتی، مبلمان اداری و... نیز همچون هزینه‌های مکان به دلایل پیش گفته، برحسب اجاره‌بهای استفاده از آنها احتساب می‌شود. برای ارزیابی این موضوع ابتدا قیمت تجهیزات و ملزومات اداری که هر یک از کارکنان در بررسی یک پرونده از این نوع در اختیار دارد (U) برآورد می‌شود. سپس اجاره بهای همین تجهیزات و ملزومات اداری با مراجعه به مشاورین املاک محدوده ساختمان اداری، حدوداً یک میلیون افزایش اجاره‌بهای ساختمان اداری به ازای هر ۲۵۰ میلیون ریال تجهیزات و ملزومات اداری موجود در محل محاسبه می‌شود. برای به دست آوردن هزینه اجاره تجهیزات و ملزومات اداری برحسب مدت استفاده شده برای هر پرونده (W_t)، هزینه اجاره تجهیزات و ملزومات اداری در سال (V) در نسبت زمان سالانه پرونده‌ها به کل زمان سالانه (S) ضرب شده و نتیجه به کل پرونده‌های بررسی شده در سال (Q) تقسیم می‌گردد. سپس تمامی این مبالغ با هم جمع می‌شود. متغیرهای تحقیق این قسمت در جدول به همراه علامت اختصاری آمده است:

جدول ۳- متغیرهای تحقیق به همراه علامت اختصاری

نام متغیر	علامت اختصاری	نام متغیر	علامت اختصاری
هزینه تجهیزات و ملزومات اداری مورد استفاده هر یک از کارکنان	U	اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری برحسب مدت استفاده شده برای یک پرونده	W_t
اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری مورد استفاده هر یک از کارکنان	V	مجموع اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری تمامی کارکنان برحسب مدت استفاده شده برای یک پرونده	W

(۵)

$$W_t = \frac{V \times S}{Q} = \frac{\left(\frac{U \times 12}{25}\right) \times \left(\frac{R}{I}\right)}{Q} = \frac{\left(\frac{U \times 12}{250}\right) \times \left(\frac{Q \times D}{G \times H}\right)}{Q} = \frac{U \times D \times 12}{G \times H \times 250}$$

$$W = \sum_{n=1}^{29} W_t$$

برای محاسبه هزینه هریک از امکانات رفاهی و خدماتی مانند آب، برق، گاز و یا سیستم‌های ارتباطی بر اساس نرخ مصوب، برای یک پرونده (Z_t)، میانگین هزینه مصرفی در سال (X) به کل پرونده‌های رسیدگی شده در سال (Y) تقسیم می‌شود و کل هزینه‌ها (Z) با هم جمع می‌گردند. متغیرها در جدول به همراه علامت اختصاری آمده است:

جدول ۴- متغیرهای تحقیق به همراه علامت اختصاری

نام متغیر	علامت اختصاری	نام متغیر	علامت اختصاری
میانگین هزینه مصرفی در سال	X	هزینه هریک از امکانات رفاهی و خدماتی برای یک پرونده	Z_t
کل پرونده‌های رسیدگی شده در سال	Y	کل هزینه امکانات رفاهی و خدماتی برای یک پرونده	Z

(۶)

$$Z_t = \frac{X}{Y}$$

$$Z = \sum_{n=1}^5 Z_t$$

در نهایت برای ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در یک پرونده در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر (A) باید تمامی انواع هزینه‌های بدست آمده راجع به مجموع میزان حقوق تمامی کارکنان در زمان صرف شده روی یک پرونده (K)، مجموع اجاره‌بهای مترائز مورد استفاده تمامی کارکنان برحسب مدت استفاده شده برای یک پرونده (T)، اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری برحسب مدت استفاده شده برای یک پرونده (W)، کل هزینه امکانات رفاهی و خدماتی برای یک پرونده (Z) را با یکدیگر جمع نمود.

$$A = K + T + W + Z \quad (7)$$

تمامی ارزیابی‌های صورت گرفته تا این مرحله در ارتباط با شهرستان محل انجام تحقیق و برای یک پرونده بوده است. اکنون برای ارزیابی نسبت هزینه‌های سیستم قضایی کشور در صدور حکم اعدام در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر به بودجه قوه قضاییه (C)، لازم است هزینه کل پرونده‌های رسیدگی شده در کشور از این نوع را در سال برآورد نمود و به بودجه سالانه قوه قضاییه (B) تقسیم کرد. متغیرها در جدول زیر به همراه علامت اختصاری بیان شده است:

جدول ۵- متغیرهای تحقیق به همراه علامت اختصاری

نام متغیر	علامت اختصاری	نام متغیر	علامت اختصاری
هزینه سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در یک پرونده در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر	A	نسبت هزینه‌های سیستم قضایی کشور در صدور حکم اعدام در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر به بودجه قوه قضاییه	C
بودجه سالانه قوه قضاییه	B	تعداد کل پرونده‌های مرتبط با بند ۶ م ۸ در کشور	N

(۸)

$$C = \frac{A \times n}{B}$$

۳- یافته‌های تحقیق

بر اساس ارزیابی‌های انجام گرفته یافته‌های زیر حاصل گردید:

مجموع حقوق و مزایای شغلی کارکنان اداری و قضایی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم از ابتدای مداخله دادسرا تا صدور حکم نهایی در یک پرونده‌ی صدور حکم اعدام در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ سهم داشته‌اند، برحسب مقدار زمان صرف شده بر روی یک پرونده به طور تقریبی ۴۷,۰۴۹,۲۸۰ ریال می‌باشد.

مجموع هزینه اجاره‌بهای ساختمان اداری برحسب مترآژ مورد استفاده و میزان زمانی که برای رسیدگی به یک پرونده در ارتباط با بند مذکور مورد نیاز است، به طور تقریبی معادل ۲۲,۵۷۸,۴۰۰ ریال است. لازم به ذکر است که در مورد هزینه اجاره‌بهای ساختمان اداری دادسرا و دادگاه بدوی، شهر محل انجام پژوهش (مشهد) مد نظر قرار گرفته که هزینه آن به طور تقریبی رقمی معادل ۱,۶۹۷,۷۹۰ ریال گردیده است. از آنجا که این رقم می‌تواند نسبت به حوزه‌های مختلف قضایی متفاوت

باشد و احتساب هزینه آن از مجال این پژوهش خارج است، لذا در یک ارزیابی از احتساب این رقم در مجموع هزینه‌های رسیدگی به یک پرونده صرفنظر گردید و در ارزیابی دیگر همین رقم برای هزینه اجاره‌بهای ساختمان اداری در حوزه‌های مختلف قضایی یکسان فرض شد.

مجموع هزینه اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری برحسب میزان زمانی که برای رسیدگی به یک پرونده در ارتباط با بند مذکور مورد نیاز است، به طور تقریبی برابر است با ۲,۶۴۹,۰۲۰ ریال. در این بخش نیز در مورد هزینه اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری دادسرا و دادگاه بدوی، شهر مشهد مورد توجه قرار گرفته که هزینه آن حدوداً ۱,۲۴۴,۳۱۰ ریال شده است. بواسطه آنکه به هزینه اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری در حوزه‌های مختلف قضایی دسترسی وجود نداشت، لذا در یک ارزیابی از احتساب این رقم در مجموع هزینه‌های رسیدگی به یک پرونده صرفنظر گردید و در ارزیابی دیگر همین رقم برای هزینه اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری در حوزه‌های مختلف قضایی یکسان فرض شد.

هزینه وسایل رفاهی و خدماتی مانند آب، برق، گاز و سیستم‌های ارتباطی، برحسب میزان زمانی که برای رسیدگی به یک پرونده در ارتباط با بند مذکور مورد نیاز است، حدوداً برابر است با ۱۲,۶۰۰ ریال، که این رقم تنها بازگو کننده هزینه این موارد در بخش دادسرا و دادگاه بدوی شهر محل تحقیق است. بنابراین در یک ارزیابی از مجموع هزینه‌های یک پرونده حذف می‌گردد و در ارزیابی دیگر با فرض یکسان بودن آن در حوزه‌های مختلف قضایی، همین رقم در مجموع هزینه‌ها احتساب می‌شود. همچنین باید به این نکته اشاره کرد که به علت عدم دسترسی به این هزینه‌ها در دیوانعالی کشور، برای این قسمت هزینه‌ای در نظر گرفته نشد.

با جمع تمامی هزینه‌های بالا، هزینه سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در یک پرونده‌ی بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر به طور تقریبی برابر با ۷۲,۲۸۹,۳۲۰ ریال می‌باشد.

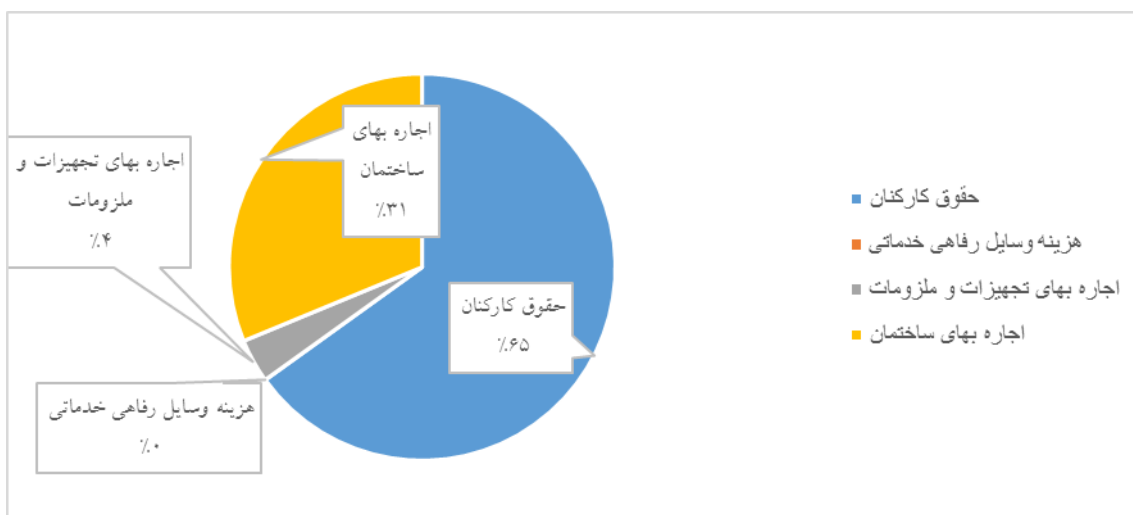
جدول ۶- هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در یک پرونده‌ی بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر

هزینه (به ریال)	نام متغیر	علامت اختصاری
۴۷,۰۴۹,۲۸۰	مجموع حقوق و مزایای شغلی کارکنان اداری و قضایی	<i>K</i>
۲۲,۵۷۸,۴۰۰	مجموع هزینه اجاره‌بهای ساختمان اداری	<i>T</i>
۲,۶۴۹,۰۲۰	مجموع هزینه اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری	<i>W</i>
۱۲,۶۰۰	هزینه وسایل رفاهی و خدماتی	<i>Z</i>

۷۲,۲۸۹,۳۲۰	مجموع هزینه یک پرونده	A
------------	-----------------------	---

*محاسبات تحقیق

در ذیل نمودار درصد هزینه سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در یک پرونده بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر به تفکیک هزینه‌های مختلف رسم شده است.

نمودار (۱) - درصد هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در یک پرونده بند ۶ م ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر

*محاسبات تحقیق

درصد نسبت هزینه‌های سیستم قضایی کشور در صدور حکم اعدام در پرونده‌های مرتبط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر به بودجه قوه قضاییه (بدون سازمان‌های تابعه) تقریباً ۰/۲۷۴ درصد^۱ می‌باشد. این درصد با توجه به یکسان فرض نمودن هزینه‌های اجاره‌بهای ساختمان اداری، اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری و وسایل رفاهی و خدماتی دادسرا و دادگاه بدوی در حوزه‌های مختلف قضایی برآورد شده است. حال، با توجه به عدم دسترسی به هزینه‌های اخیر در ارزیابی دیگری از این هزینه‌ها صرف‌نظر می‌گردد که در اینصورت درصد نسبت هزینه‌های سیستم قضایی کشور در صدور حکم اعدام در پرونده‌های مرتبط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر به بودجه قوه قضاییه (بدون سازمان‌های تابعه) تقریباً ۰/۲۶۳ درصد می‌گردد. بنابراین ۰/۰۱ درصد میان این دو رقم اختلاف وجود دارد.

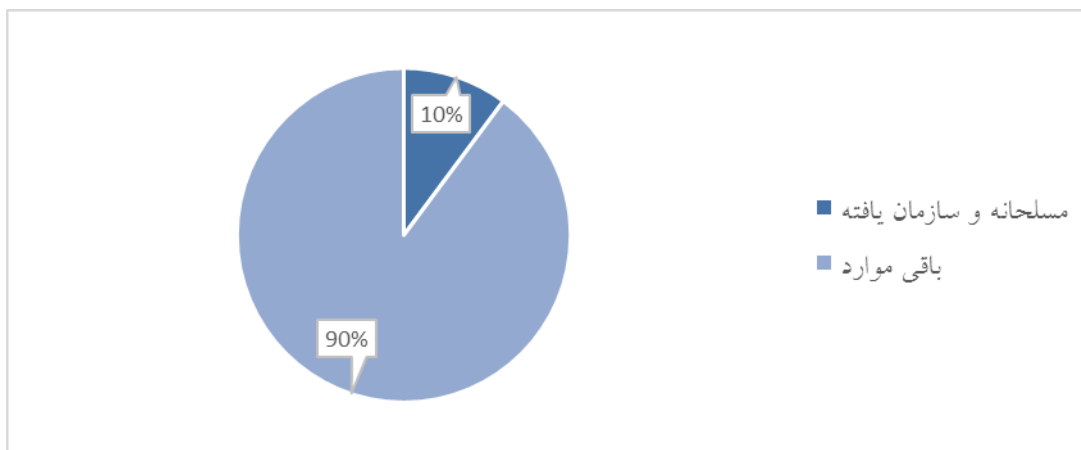
^۱ . برای درک بزرگی این عدد همین بس که گفته شود ۰/۰۱ درصد از بودجه قوه قضاییه (بدون سازمان‌های تابعه) برابر است با ۴۴۰۰ میلیون ریال.

درصد نسبت حاصله به بودجه قوه قضاییه با توجه به آنکه تنها مربوط به یک بند از یک ماده مجموعه سیاهه جرایم موجود می‌باشد بسیار قابل تامل و دارای اهمیت است. این مساله از آن جهت اهمیت فوق‌العاده‌ای پیدا می‌کند که ثابت گردیده است مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر از اهداف مورد نظر تهی می‌باشد و اجرای حکم اعدام در اغلب موارد فاقد کارکرد بوده، بعلاوه دارای آثار منفی بسیاری نیز می‌باشد.

به همین جهت از آنجا که تحلیل‌های اقتصادی همواره با توصیف موقعیتی که نتوانسته است به اهداف تعریف شده خود دست یازد و کارکرد معینی را هم ارایه نمی‌کند و ارزیابی هزینه‌های آن، به دنبال پیشنهاد راهکاری است که بتواند نقایص موجود را بر طرف نماید، لذا همانطور که در موضوع مورد بحث نیز، آنگونه که گفته شد، مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر هدف مورد نظر را تامین نمی‌کند و اجرای حکم اعدام هم غالباً کارکرد چندانی نداشته و آثار منفی زیادی به دنبال دارد، به همین جهت با ملاحظه اینکه مجازات نباید فراتر از حد معقول و مورد نیاز باشد، چراکه موجب تحمیل زیان‌های فراوان خواهد بود، بنابراین محدود نمودن مجازات اعدام به مواردی که با گروه‌های سازمان‌یافته و باندهای مسلح قاچاق مواد مخدر روبرو هستیم، می‌تواند به عنوان راهکار جایگزین معرفی شده و منافع آن از دیدگاه اقتصادی سنجیده شود، چنانکه نظریه بازدارندگی پیامدگرا نیز بر این موضوع صحه می‌گذارد.

با این توضیح، برآورد درصد هزینه راهکار جایگزین نسبت به بودجه با توجه به یکسان فرض نمودن هزینه‌های اجاره‌بهای ساختمان اداری، اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری و وسایل رفاهی و خدماتی دادسرا و دادگاه بدوی در حوزه‌های مختلف قضایی رقمی معادل ۰/۰۲۸ درصد می‌باشد. اکنون همانطور که قبلاً گفته شد، با توجه به عدم دسترسی به هزینه‌های اخیر، در ارزیابی دیگری از این هزینه‌ها صرف‌نظر می‌گردد که در اینصورت درصد نسبت هزینه‌های سیستم قضایی کشور در صدور حکم اعدام در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر به بودجه قوه قضاییه (بدون سازمان‌های تابعه) تقریباً ۰/۰۲۷ درصد است. در نتیجه در اینجا ۰/۰۰۱ درصد میان این دو رقم اختلاف وجود دارد. با این توصیف درصد منافع راهکار ارایه شده نسبت به بودجه با توجه به یکسان فرض نمودن هزینه‌های اجاره‌بهای ساختمان اداری، اجاره‌بهای تجهیزات و ملزومات اداری و وسایل رفاهی و خدماتی دادسرا و دادگاه بدوی در حوزه‌های مختلف قضایی برابر است با ۰/۲۴۶ درصد و در صورتی که از این هزینه‌ها صرف‌نظر گردد درصد منافع راهکار ارایه شده نسبت به بودجه ۰/۲۳۶ درصد می‌گردد. بنابراین ۰/۰۱ درصد میان این دو رقم اختلاف وجود دارد.

از آنچه که بیان گردید مشخص می‌شود که چنانچه مجازات اعدام به مواردی که با گروه‌های سازمان‌یافته و باندهای مسلح قاچاق مواد مخدر روبرو هستیم محدود شود، حدود ۹۰٪ از هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر کاسته خواهد شد. این در حالی است که کاهش ۹۰ درصدی هزینه‌های سیستم قضایی تنها یکی از منافع مطرح شده برای راهکار ارایه شده است، امری که مقاله حاضر بدان پرداخت. چه بسا با ملاحظه سایر تحقیقات صورت گرفته در این زمینه که از جهات فرهنگی و اجتماعی به این موضوع پرداخته‌اند بهتر بتوان منافع راهکار ارایه شده را درک نمود.

نمودار (۲) - درصد هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در مجموع پرونده‌های مرتبط با بند ۶ م ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر

*محاسبات تحقیق

نتیجه‌گیری

بر اساس علم اقتصاد، ارزیابی تخصیص هزینه‌های جرم، همچنین به تبع آن برآورد هزینه‌های سیستم قضایی و تلاش برای اتخاذ تصمیم بهینه در تخصیص منابع با توجه به هدف تعریف شده در حقوق کیفری، از جمله اموری هستند که کارگزاران عدالت کیفری با آگاهی و کاربرد آنها می‌توانند از طرفی کارکرد فعلی قوانین، روند فعالیت‌های نظام قضایی و سیاست‌گذاری‌های سیستم کیفری را بررسی کنند و از سوی دیگر با اصلاح قوانین و سیاست‌گذاری‌ها کارکرد آینده آنها را بهبود بخشند.

از همین رو مقاله حاضر تلاش نمود ابتدا با ملاحظه تفصیلی مبانی نظری درک درستی را در خصوص موضوع تحقیق و اهمیت آن ارایه نماید، چرا که چنین مطالعاتی در ایران در دوران آغازین شکل‌گیری خود به سر می‌برد و چه بسا ادبیات آن هنوز به درستی نسج نیافته باشد. بنابراین مبحث نخست این مقاله به شرح جامعی از جلوه‌های مطالعات اقتصاد جرم و بیان جایگاه ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در مطالعات اقتصاد جرم و ذکر اهمیت چنین ارزیابی‌هایی در صدور حکم اعدام در جرایم مواد مخدر اختصاص یافت. سپس در مبحث دوم انواع هزینه‌هایی که در برآورد هزینه‌های سیستم قضایی مورد بررسی قرار می‌گیرند، روش‌های ارزیابی هزینه‌ها و شیوه محاسبه آنها و سنجش نسبت آنها به بودجه بیان گردید.

در این تحقیق برای ارزیابی هزینه‌های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در جرایم مواد مخدر (درخصوص بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر) از داده‌های دیوانعالی کشور در سال ۱۳۹۵ استفاده گردید و محاسبه‌ی هزینه‌های بدوی هر پرونده با بهره‌گیری از داده‌های دادگاه انقلاب مشهد انجام شد.

براساس تحقیق صورت گرفته، هزینه سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در یک پرونده ی بند ۶ ماده ۸ اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر به طور تقریبی برابر با ۷۲,۲۸۹,۳۲۰ ریال می باشد که بیشترین درصد این رقم مربوط به هزینه حقوق کارکنان و کمترین آن مربوط به هزینه وسایل رفاهی و خدماتی می باشد. با در نظر گرفتن آمار چنین پرونده هایی در سطح کشور و محاسبه نسبت هزینه آنها به بودجه قوه قضاییه (بدون احتساب سازمان های تابعه) رقمی معادل ۰/۲۷۴ درصد حاصل گردید. درصد نسبت حاصله به بودجه قوه قضاییه با توجه به آنکه این رقم نشان دهنده سهم هزینه های سیستم قضایی در یک بند از یک ماده ی یک قانون خاص از مجموعه سیاهه جرایم موجود می باشد، بسیار قابل توجه است. این مساله از آن جهت بیشتر اهمیت می یابد که بر اساس تحقیقات صورت گرفته دیگری ثابت شده است مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر اهداف مورد نظر خود را تامین نمی کند و اجرای حکم اعدام در این خصوص غالباً فاقد کارکرد بوده و به لحاظ اجتماعی، فرهنگی و سیاسی (به خصوص در بعد بین المللی) دارای آثار منفی بسیاری نیز می باشد.

بنابراین مقاله حاضر با ارایه راهکاری متناسب با نظریه بازدارندگی پیامدگرا سعی نمود مسیری را نشان دهد که هم بتواند به درستی فلسفه کیفر توجیه نماید، هم کارکرد مجازات را در اینگونه موارد بهبود بخشد و هم از آثار منفی آن بکاهد. در نتیجه با محدود نمودن مجازات اعدام به موارد قاچاق مسلحانه و سازمان یافته، منافع آن از دیدگاه اقتصادی ارزیابی گردید و چنین برآورد شد که در اینصورت حدود ۹۰٪ از هزینه های سیستم قضایی در صدور حکم اعدام در ارتباط با بند ۶ ماده ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر کاسته خواهد شد.

شایسته است گام بعدی که در این مسیر برداشته می شود به ارزیابی هزینه های مجازات متناسب (همچون اردوگاه های کار) برای مواردی غیر از قاچاق سازمان یافته و مسلحانه مواد مخدر اختصاص یابد.

فهرست منابع

- [۱] ابریشمی، حمید؛ رضائی، زکیه، (۱۳۹۴)، «بررسی اثر تجربی تورم بر جرایم در ایران»، **فصلنامه مجلس و راهبرد**، سال بیست و دوم، شماره هشتادوسه، صص ۴۱-۷۴.
- [۲] احمدی، سید علی، (۱۳۷۷)، **تأثیر اعدام در روند مبارزه با مواد مخدر در استان کرمان (۱۳۷۶-۱۳۶۷)**، چاپ اول، تهران: اداره کل مطالعات و پژوهش‌های ستاد مبارزه با مواد مخدر، صص ۲۶۴-۲۳۲.
- [۳] اکبری، حسین، (۱۳۷۹)، «**بررسی تناسب میان جرم و مجازات در جرایم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران**»، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی علمی-کاربردی جنبه‌های مختلف سیاست جنایی در قبال جرایم مواد مخدر، جلد اول، چاپ اول، تهران: روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.
- [۴] بتولی، سید حسن، (۱۳۹۳)، «بررسی چگونگی برآورد هزینه‌ها و تحلیل جرم»، **فصلنامه کارآگاه**، دوره دوم، سال هفتم، شماره ۲۶، صص ۹-۲۰.
- [۵] جوان جعفری، عبدالرضا؛ ساداتی، سید محمد جواد، (۱۳۹۴)، **ماهیت فلسفی و جامعه‌شناختی کیفر: تاملی در چیستی و کارکردهای کیفر**، چاپ اول، تهران: میزان.
- [۶] حسینی نژاد، سید مرتضی، (۱۳۸۴)، «بررسی علل اقتصادی جرم در ایران با استفاده از یک مدل داده‌های تلفیقی در مورد سرقت»، **فصلنامه برنامه ریزی و بودجه**، شماره ۹۵، صص ۸۱-۳۵.
- [۷] دادگر، یدا...، (۱۳۸۹)، **مولفه‌ها و ابعاد اساسی حقوق و اقتصاد**، چاپ اول، تهران: انتشارات نورعلم.
- [۸] دادگر، یدالله؛ نظری، روح‌الله، (۱۳۹۲)، «بررسی تاثیر شاخص فلاکت بر جرم و جنایت در ایران»، **مجله نامه مفید**، شماره ۹۹، صص ۸۶-۶۳.
- [۹] دادگر، یدالله؛ نظری، روح‌الله، (۱۳۹۵)، «بررسی جرم و جنایت در ایران با استفاده از چند الگوی اقتصادی»، **فصلنامه تحقیقات حقوقی**، شماره ۷۳، صص ۷۸-۵۹.
- [۱۰] زاهدی مازندرانی، محمد جواد، (۱۳۷۹)، «**ظهور و افول دولت رفاه**»، **فصلنامه تامین اجتماعی**، سال دوم، شماره سوم، صص ۱۶۴-۱۲۹.
- [۱۱] سریرافراز، محمد؛ سادات مکیان، سمیه؛ فهیمی فر، فاطمه، (۱۳۸۷)، «پیشگیری از وقوع جرم و جنایت: بستر ساز برقراری جامعه ایمن»، **دومین همایش جامعه ایمن شهر تهران**، تهران: شهرداری تهران، صص ۲۶۴-۲۵۳.

[۱۲] شاول، استیون، (۱۳۸۸)، **مبانی تحلیل اقتصادی حقوق**، ترجمه محسن اسماعیلی، چاپ اول، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

[۱۳] صادقی، حسین؛ شقاقی شهری، وحید؛ اصغرپور، حسین، (۱۳۸۴)، «تحلیل عوامل اقتصادی اثرگذار بر جرم در ایران»، **مجله تحقیقات اقتصادی دانشگاه تهران**، شماره ۶۸، صص ۹۰-۶۳.

[۱۴] صفاری، علی، (۱۳۹۲)، **مقالاتی در جرم‌شناسی و کیفرشناسی**، چاپ دوم، تهران: انتشارات جنگل.

[۱۵] قناد، فاطمه، (۱۳۷۹)، «**بررسی تناسب میان جرم و مجازات در جرایم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران**»، **مجموعه مقالات همایش بین‌المللی علمی-کاربردی جنبه‌های مختلف سیاست جنایی در قبال جرایم مواد مخدر**، جلد اول، چاپ اول، تهران: روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.

[۱۶] گرشاسبی فخر، سعید، (۱۳۸۹)، «ارتباط بیکاری و سرقت در ایران»، **فصلنامه رفاه اجتماعی**، سال یازدهم، شماره ۴۰، صص ۴۲۳-۴۰۱.

[۱۷] مهرگان، نادر؛ گرشاسبی فخر، سعید، (۱۳۹۰)، «نابرابری درآمدی و جرم در ایران»، **فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی**، سال یازدهم، شماره ۴، صص ۱۲۵-۱۰۹.

[۱۸] نجفی ابرندآبادی، علی حسین، (۱۳۸۸)، **تازه‌های علوم جنایی «کیفرشناسی نو، جرم‌شناسی نو»**، چاپ اول، تهران: میزان.

[۱۹] نعیمی، سید مرتضی، (۱۳۹۴)، «تحلیل اقتصادی رفتار بزهکار و تبیین بازدارندگی مجازات»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، سال ششم، شماره دوم، صص ۲۲۹-۲۰۳.

[1] Brand, Sam; Price, Richard. (2000). **The economic and social costs of crime**, London: Home office.

[2] Chisholm, John. (2000). **Benefit-Cost Analysis and Crime Prevention**, Canberra: Australian Institute of Criminology - Trends & issues in crime and criminal justice.

[3] Cohen, Mark A. (1988). "Pain, suffering, and jury awards: a study of the cost of crime to victims" **Law and Society Review**, Vol. 22(3), pp: 537-555.

[4] Cohen, Mark A. (2000). "Measuring the Costs and Benefits of Crime and Justice", **Measurement and Analysis of Crime and Justice**, Vol. 4, pp: 263-315.

[5] Cohen, Mark A. (2005). **The Costs of Crime and Justice**, New York, NY: Routledge.

[6] Crumpton, Dave; Carey, Shannon; Finigan, Michael. (2004). **Enhancing Cost Analysis of Drug Courts: The Transactional and Institutional Cost Analysis Approach**, Portland, OR: NPC Research.

- [7] Czabanski, Jacek. (2008). **Estimates of Cost of Crime: History, Methodologies, and Implications**, Berlin Heidelberg: Springer.
- [8] Dhiri, Sanjay; Brand, Sam. (1999). **Analysis of costs and benefits: guidance for evaluators**, London : Home Office.
- [9] Easton, Stephen; Furness, Hilary; Brantingham, Paul. (2014). **Cost of Crime in Canada: 2014 Report**, Vancouver: Fraser Institute.
- [10] Farrell, Graham; Clark, Ken. (2004). **What Does The World Spend on Criminal Justice?** Helsinki: United Nations European Institute for Crime Prevention and Control.
- [11] Henrichson, Christian; Galgano, Sarah.(2013). **A Guide to Calculating Justice-System Marginal Costs**, New York: Vera Institute of Justice.
- [12] Kerr, R. (2001) **A Benefit-Cost Framework for the Crime Prevention Investment Fund**, Ottawa: National Crime Prevention Centre.
- [13] Miller, Ted; Cohen, Mark and Wiersema, Brian. (1996). **Victim Cost & Consequences: A New Look**, Washington D.C: National Institute of Justice Research Report.
- [14] Rajkumar AS, French MT.(1997). “Drug abuse, crime costs, and the economic benefits of treatment”, **Journal of Quantitative Criminology**, Vol. 13(3), pp: 291–323.
- [15] Smith, Russell G.; Jorna, Penny; Sweeney, Josh; Fuller, Georgina. (2014). **Counting the costs of crime in Australia: A 2011 estimate**, Canberra: Australian Institute of Criminology.
- [16] Washington State Institute for Public Policy. (2015). **Benefit – Cost Results**, Olympia: Washington State Institute for Public Policy.
- [17] World Health Organization (WHO), United Nations International Drug Control Programme (UNDCP), European Monitoring Center on Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). (2000). **Workbook 5 - Cost Evaluations**, Geneva.
- [18] Damodar, Gujarati. (2004). **Basic Econometrics**, Fourth Edition, New York: MacGraw Hi